

ORTAÇAĞ'DAN AYDINLANMA SÜRECİNE BATI'DA MEŞRUIYET DÜŞÜNCSİNİN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜ¹

Fevzi YAŞI ²

Öz

Ortaçağ döneminde kavimler göçü sonrası Roma imparatorluğunun, ikiye ayrılmasından sonra başlayan süreç siyaset, din, meşruiyet temelinde kök salmıştır. Bu dönemde Batı'da siyasal iktidarın kaynağı “Omnis potestas a Deo” yani “Bütün iktidarlar Tanrıdan gelir” ilkesinden hareketle oluşturulmuştur. Dönemin siyasal, ictimai yapısında meşruluğun feodal siyasal düzen, din ve devlet, ile bağlantı kurulduğu görülür. Batı'da Feodal siyasal düzen ve kilise arasındaki ilişkiden dolayı giderek güçlenen kilise örgütlenmesinden söz edilebilir. Batı'da Aydınlanma ve modern devlete geçiş sürecinde ise siyaset, din ve meşruluk ilişkisi farklı bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Rönesans ve reform süreciyle ortaya çıkan düşünce akımları neticesinde feodal aristokrasinin, dinsel ve ahiret düşüncesine karşın, bu dünyacı, kapitalist düşünceye dayalı bilimsel düşünce gelişmeye başlamıştır. Ortaçağ dönemi dine ve kiliseye dayalı feodal siyasal sistemde zamanla ekonomik ve toplumsal alanda üstünlük, burjuva denilen zümreye geçer. Burjuvazi ve ortaya çıkan yeni felsefe, “Aydınlanma felsefesi” denilen süreci başlatmıştır. Sanayi devrimiyle bireyci, kapitalist, akla, bilgiye vurgu yapan Aydınlanma düşüncesi, kilisenin otoritesine karşı çıkıp bunun yerine doğanın ve aklın otoritesini koymayı hedeflemiştir. Vahiy, otorite ve gelenek meşruiyeti zemininden, birey, bilgi ve akıl meşruiyet zeminine geçiş dönemin belirgin özelliği olmuştur. Bu makalede amaç Batı'da Ortaçağ'dan Aydınlanma sürecine modern devletin inşasında meşruiyet anlayışının geçirdiği değişim ve dönüşümü göstermektir.

Anahtar Kelimeler : Meşruiyet, Batı, Ortaçağ, Feodalite, Aydınlanma.

JEL Sınıflandırması : J88, N01

¹ Bu makale çalışması Fevzi Yaşî'ye ait doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

² Öğr. Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Erbaa Meslek Yüksekokulu, fevziyh@hotmai.com, ORCID: 0000-0001-6105-7332.

Atıf/Citation (APA 6):

Yaşî, F. (2023). Ortaçağ'dan Aydınlanma sürecine Batı'da meşruiyet düşüncesinin değişim ve dönüşümü. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(4), 1020–1036.

<http://doi.org/10.25287/ohuiibf.1310291>.

THE CHANGE AND TRANSFORMATION OF LEGALITY THOUGHT IN THE WEST FROM THE MEDIEVAL TO THE ENLIGHTENMENT PROCESS

Abstract

The process that started after the division of the Roman Empire into two after the migration of tribes in the medieval period was rooted in politics, religion and legitimacy. In this period, the source of political power in the West was created based on the principle of "Omnis potestas a Deo", that is, "All power comes from God". When we look at the political and social structure of the period, it was articulated with the feudal political order, and legitimacy was connected with religion, state and social structure. In the West, it can be mentioned that the church organization is getting stronger due to the relationship between the Feudal political order and the church. In the process of Enlightenment and transition to the modern state in the West, the relationship between politics, religion and legitimacy has undergone a different change and transformation. As a result of the currents of thought that emerged with the Renaissance and the reform process, the scientific thought based on this worldist, capitalist thought began to develop against the religious and afterlife thought of the feudal aristocracy. In the feudal political system of the medieval period, based on religion and the church, over time, superiority in the economic and social field passed to the so-called bourgeois. The bourgeoisie and the emerging new philosophy started the process called "Enlightenment philosophy". With the industrial revolution, the individualist, capitalist, Enlightenment thought that emphasized reason and knowledge, opposed the authority of the church and aimed to replace it with the authority of nature and reason. The transition from the ground of revelation, authority and tradition to the ground of legitimacy of the individual, knowledge and reason has been the distinctive feature of the period. The aim of this article is to show the change and transformation of the understanding of legitimacy in the construction of the modern state from the Middle Ages to the Enlightenment process in the West.

Keywords : Legitimacy, West, Medieval, Feudalism, Enlightenment.

JEL Classification : J88, N01

GİRİŞ

Siyaset biliminin ve siyaset felsefesinin en temel konularından biri olan meşruiyet meselesi siyasal otoriteye rıza gösterme, itaat olarak karşılık bulabilmektedir. Bu rıza gösterme bazı toplumlarda hukuka, dine uygunluk manasına da gelmektedir. Uygunluk manasında kullanılan meşruiyet olgusu bu bağlamda politik hayatın tarihsel süreçte geçmişten bugüne en önemli unsuru olarak görülmektedir. Bu meşruiyet meselesi, Batıda Ortaçağ sürecinde ve Aydınlanma süreci ve sonrasında Fransız devrimi ile birlikte ciddi bir değişim ve dönüşüm süreci geçirmiştir.

Ortaçağ süreci Batı'da siyasal sistemin çok farklı dinamiklerinin bulunduğu bir dönemi anlatır. Sürecin siyasal iktidarında siyaset, din ve meşruiyet ilişkisini anlamak için bu temel dinamikleri iyi analiz etmek elzemdir. Zira modernleşme sürecini de bu dinamikleri bilmeden, öğrenmeden çözümleyemeyiz. Aynı şekilde Aydınlanma sürecini oluşturan unsurlarında bu sürecin birbiri ile olan bağlantılarını çözebilmekten geçmektedir. Bu bağlantıları derinlemesine irdeleyip, ortaçağ siyasal feodal düzeninden, Aydınlanma sürecine geçişte din, siyaset ve meşruiyet ilişkisini ortaya koymadan modern devletin siyasal otorite kaynaklarını anlayamayız.

Batı Avrupa'da Ortaçağ sürecinde feodal siyasal sistemi ve onun meşruiyet kaynağını, dinin bu dönemdeki "ilahi otorite" üzerinden meşruiyet kaynağı olması, sonrasında ise Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreci ile birlikte meşruiyetin kaynağının "akıl" üzerinden inşa edilmesi Batı'daki bu değişim ve dönüşümü gözler önüne serer.

I. ORTAÇAĞ'DA KITA AVRUPASINDA SİYASET, DİN VE MEŞRUIYET ÜZERİNE

I.I. Ortaçağ'ın Tarihsel Arka Planında Siyaset, Din ve Meşruiyet Üzerine

Roma imparatorluğunun başlangıcında iktidarın kaynağının halk olduğu düşüncesi, yerini Hristiyanlıkla birlikte yasaların ve siyasal iktidarın kaynağının Tanrı olduğu savunusuna bırakır. Bu anlayışla Tanrı'nın yeryüzündeki temsili olarak imparatorun otoritesi, evrensel bir nitelik kazanacağı inancı bulunmaktaydı. Bu bağlamda sadece tek bir meşru, yasal imparatorun bulunduğu ileri sürülüyordu. İktidarın kaynağının Tanrı'dan gelmesinin nedeni ise İncil olarak lanse edilir. İncil Yeni Ahit bölümünde Pavlus'un Romalılara Mektubu 13. Babı 1. kısmında bu durum şu şekilde belirtilir (Şenel, 2017: 252):

“Herkes üzerinde olan hükümetlere tabi olsun. Çünkü Tanrı'dan olmayan hükümet (yönetim) yoktur”

Roma imparatorluğu döneminde iktidar sahibi imparatorun başrahipliği de bulunmaktaydı. Bir anlamda laik iktidar, dinsel iktidarla birleşmiş haldeydi. Ancak Hristiyanlık ve Hristiyan kilisesi bu birleşmeye uygun bir teşkilat yapısına sahip değildi. Bu arada başlarda Hristiyanların dünyevi iktidara hiç ilgi göstermedikleri belirtilir. Rivayete göre Hz. İsa saltanatın yeryüzünde olmadığını ifade etmiş, Pavlus ise *“Omnis potestas a Deo”* yani *“Bütün iktidarlar Tanrıdan gelir”* söylemiyle Hristiyanlara her durumda iktidara itaati vurgulamıştır (Mosca, 2013: 72). Roma siyasal yapısı Hristiyanlığı resmi din kabul etmeden önceki dönemde ise meşruluk kaynağı olarak yönetici otoritesini toplumdaki almasından yanı sıra iyi ve kötü ayrımı Roma toplumunun iradesine göre belirlenmekteydi. Hristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesiyle Hristiyanlık öğretisinin Pavlus ile beraber siyasal otoriteye ilişkin yaklaşımı bütün siyasal iktidarın kaynağında kutsal bir belirleyici olması, önceki Roma iktidar düşüncesine aykırı bir durumdu (Ağaoğulları & Köker, 2004: 127).

Ortaçağda siyasal düzende mutlak olmayan ama tek olan bir otorite sistemi vardır. Bu otoritenin altında birden fazla otorite birimleri bulunmaktadır. Bu otorite birimlerinin tamamı kendini Hristiyan dünyasının bir parçası olarak gördüğü ifade edilir. Bu otoritelerin meşruiyeti Hristiyan toplumunun esasını oluşturan tanrısal emirlerden veya kilise öğretisinden gelmektedir (Çetin, 2007: 27). Bu dönemin siyasal sistemi Hristiyanlık dininin etkisinde olup, Roma'nın hukuki ve siyasal kurumları da bu dönem siyasal düşüncesinin temel direklerindenidir. Bir diğer ifadeyle bu dönemde Platon ve Aristoteles temelli kavramlarla harmanlanmış Hristiyanlık yorumları ve Roma dönemi hukuki ve siyasi kurumların etkisindeki bir dönem olarak ifade edilmektedir. Bu dönem siyaseti dinle temellendirilip, toplumla ilgili yaşamı düzenleyen normlar koyan ve en üst emretme gücü olarak görülen siyasal iktidarı, dünyevi ve ruhani (kutsal) iktidar arasındaki ilişkiler açısından çözümlemiştir. Bu bakımdan çoğu tarihçi, Ortaçağ düşüncesini ve toplumunu teokratik olarak yorumlamıştır (Ağaoğulları & Köker, 2004: 95).

Ortaçağda krallıklar milli kiliseler kurup, gücü tek merkezde toplamak için onları denetim altına aldılar. Sonra devamlı ve düzenli ordular kurup, düzenli bir bürokrasi ile yeni vergi sistemleriyle gücü ülke geneline yaymışlardır. Tüm bunlara rağmen krallıklar sürekliliği tesis etmek için toplumdan farklı bir meşruiyet kaynağına daha ihtiyaç duydular. Hristiyanlıktaki *“Bütün iktidarlar Tanrıdan gelir”*, yasasından hareketle, krallar iktidarlarına yeni bir meşruiyet kaynağı sağladılar. Ve böylece krallar iktidarlarını taç giyme, yemin etme, kılıç kuşanma gibi törenlerle Tanrı'dan almaya başlayıp, mutlak, bölünmez ve bir bütün olan iktidarlarının kaynağına kutsallık da eklenmiş oldu. Din bu anlamda çok güçlü bir meşruiyet kaynağıdır. Çünkü siyasal iktidarı kutsallaştırıcı niteliği vardır ve dini meşruiyet aracı olarak kullanmayan iktidarın çok az olduğu ifade edilmektedir (Çetin, 2015: 82–83).

Bizans İmparatorluğunun din-devlet ilişkilerine bakılacak olursa dönemin imparatoru Constantinus'un başlarda pagan olduğu ömrünün sonlarında Hristiyanlığa geçtiği, kendisinden sonraki imparatorların tanrılık iddiasından vazgeçip, Hristiyanlığın koruyucusu rolünü aldığı görülecektir. İmparator Constantinus 325 yılında Hristiyanlık içindeki görüş ayrılıklarını bertaraf etmek için İznik konsili isimli bir toplantı düzenleyip, konsilde alınan kararları imparatorluk emirleri haline getirip onlara yasa gücü kazandırmıştır. Dolayısıyla imparatorun dinsel konulara karışma yetkisinin olduğunu bir

anlamda göstermiş oldu. Ayrıca imparatorun bu kararla din adamlarından üstün olduğunu kilisenin de devlete bağlı olduğunu göstererek bir geleneğin başlatıcısı olmuştur (Şenel, 2017: 292–293). M.S. 313 yılında dönemin imparatoru olan Constantinus, Hristiyan olmuş ve M.S. 392'de İmparator I. Theodosius Hristiyanlığı devletin dini yapmıştır. Daha sonra Roma kilisesi üstün otorite haline gelmiş ve Papalık kurumsallaşmıştır (Ağaoğulları & Köker, 2004: 97). İmparator I. Theodosius Hristiyanlığı devlet dini haline getirince paganizmi yani puta tapıcılığı yasadışı olarak duyurmuştur. Dolayısıyla öncesinde paganist devletin Hristiyanlara karşı yürüttüğü baskı tersine dönmüş ve paganizm sapkın inanç olarak nitelenmiştir. Sonrasında İstanbul eski adıyla Constantinopolis bir kilise şehrine dönüşmüş ve kilise örgütlenmesi yükselişe geçmiştir (Ağaoğulları & Köker, 2004: 111).

İktidarın Tanrısal meşruluğunun Roma devletince kabul edilmemesi nedeniyle Hristiyanlığın siyasi iktidarı meşrulaştırma durumu ile Roma imparatorunun kendi iktidarını meşrulaştırma durumu arasında bir tür gerilim oluşturmaktaydı. Bu gerilimin sonucunda MS 3. Yüzyılda Hristiyanlığa karşı bir zulüm faaliyeti oluştu. M.S. 313'ten sonra ise durum değişime uğramış ve meşruluğun kaynağı İmparator Constantinus'un Hristiyanlığın kabulü ile farklı bir alana kaymıştır. I. Theodosius Hristiyanlığı sonrasında resmi din yaparak, kilise imparatorluk içindeki dünyevi gücü artmış ve kendisi devlet haline gelmeye başlamıştır (Ağaoğulları & Köker, 2004: 130–131). Roma'nın siyasi ve toplumsal düzeni yıkılınca bir anda kilise ayakta kalan tek örgütlü büyük kurumu olmuştur. Sonraları kilise Hristiyan toplumlar arasında birleştirici bir rol üstlenmek için dünya işlerine karışmaya başladı. İmparatorluğun görevlerini üstlenip, imparatorun yerini papa, il valilerinin yerini ise piskoposlar almaya başlamıştır. Zaman ilerledikçe kilise tinsel gücü ve tek geniş örgütlü kurum oluşuna dayanan otoritesini artırmıştır (Şenel, 2017: 238).

Kilise babalarından, diğer bir ifadeyle Patristik felsefecilerden Kartacalı Tertullianus, başta Roma devleti olmak üzere bütün iktidarların Tanrı'dan geldiğini, Hristiyanlığı benimsememiş olan iktidarların tanrısal özellikte, yücelik ve kutsallıkta olmadığını belirtmiştir. Bu düşüncesiyle Tertullianus ruhani iktidar ve dünyevi iktidar ayrımını yapmış ve *pax romano'nun* yani Roma barışının bozulmasının, Roma imparatorluğunun yıkılmasının dünyanın sona ermesi anlamına geleceğine söylemiştir. Bir diğer kilise babası Ambrosius'a göre ise imparator tüm Hristiyanlar gibi "kilise'nin oğlu"dur. Dolayısıyla bu bağlamda ona göre, imparator kilisenin içinde olup, kilise'den üstün değildir. Ambrosius "*Yöneticilik Görevleri Üstüne*" eserinde stoacı düşünceleri geliştirerek, Hristiyan ahlak ve siyaset kurallarını felsefi temeller üzerine kurgular. O Roma imparatorluğunu temelden Hristiyan bir toplum olarak görmektedir. Kiliseyi ise kamusal hayatı ve kurumları şekillendirmekle görevli bir makam olarak görür (Ağaoğulları & Köker, 2004: 132–139). Dönemin din adamlarından olan Ambrosius, ayrıca imparatorun dünya hayatıyla ilgili din adamlarına karışabileceğini, fakat dini hususlarda kilisenin bütün Hristiyanlar üzerinde söz sahibi olduğunu söylemiştir. İmparator Hristiyan toplumunun bir üyesi olarak görüldüğü için dini hususlar da kilise imparatorun üzerindedir (Şenel, 2017: 259–260).

Batı Roma imparatorluğunun yıkılması neticesinde Roma kilisesi bağımsız hareket edebilme imkânı bulmuştur. Daha sonra Roma'da siyasi egemenliği temsil eden makama yani imparator ve krallardan boşalan tahtı Roma Patriği kendine mal edip dünyevi iktidarın temsilcisi olup, kilise devletini oluşturdu. Doğuda ise kilise Bizans imparatorluğuna bağlı bir devlet kurumu olarak yer aldı. Hristiyanlık önce İtalya'ya oradan da bütün Avrupa'ya yayılmaya başlayıp güçlenerek MS. 4. yüzyılda Augustinus ve Thomas gibi teorisyenlerin katkısı ile kilisenin tüm dünya için geçerli bir güç olduğu görüşü yayılmaya başladı (Atabay, 2004: 8–9).

Ortaçağ düşüncesinin kurucusu olarak gösterilen Augustinus'un, kendi dinsel tecrübesini ideolojik dünyanın odağı haline getirdiği belirtilir. Augustinus peygamberlerin ahlaksal yasa ile ilgili söylediklerini, ahlaksal alandan kuramsal alana taşımıştır. Onunla birlikte başlayan Ortaçağ hayatında bilim, din, ahlaksal ve siyasi hayat aynı ruhla doldurulmuştur (Cassirer, 2005: 290–291). Augustinus, imparatorluk ve kilise arasındaki ilişkilerde, adalet kavramına Cicero gibi büyük önem verir. Adaletin veya hakkaniyetin yalnızca Tanrı devletinde mükemmel biçimde gerçekleşebileceğini, diğer tüm devletlerin hakiki adaletten yoksun bir haydut yatağı olduğunu ifade eder. Bu nedenle hakiki devletin, Tanrı devleti olduğunu söyler. Bir diğer husus da Augustinus'un devlet tasavvurunda Platon'un

etkisinde olduğu ve onun iki evren ayrımını Hristiyanlaştırarak kullanması dikkati çekmektedir (Ağaoğulları & Köker, 2004: 152–153).

I.II. Ortaçağ Kıta Avrupa'sında Feodal Siyasal Düzen Üzerine

Ortaçağ ekonomik olarak feodalitenin, siyasi anlamda yerelliğin öne çıktığı, merkezi iktidarın olmadığı ve Hristiyanlığın kurumsallaştığı dönem olarak ifade edilmektedir. Bu dönemde teokratik bir örgütlenme şekli oluşmakla birlikte, Antik çağ ile Rönesans arasında kalan zaman, bu dönemi ifade etmektedir. Bazı tarihçilere göre M.S. 476'da Batı Roma İmparatorluğun yıkılışından modern dönem denilen çağın başlangıcı olarak görülen Rönesans'a kadar geçen süre Ortaçağ dönemi olarak belirlenmiştir (Ağaoğulları & Köker, 2004: 92–93).

Feodal siyasal düzeni, krallık gücünü kanun ve sözleşme ile sınırlama ihtiyacı üzerine oluşturulmuştur. Soylular, özel haklarını doğum ve eğitimle elde etmiş, ayrıcalıklara sahip bir sınıf meydana getirmekteydiler. Diğer sınıflardan olan, psikoposlar, rahipler, doktorlar, ustalar gibileri ise yasa, gelenek, yazı ve mühürle sağlama bağlanmış hususi ayrıcalıklara sahip idiler. Kanun kraldan daha yetkili idi. Kanunun sınırlarını aşan bir kral'a karşı, lordlar, kralinkinden daha büyük bir askeri güç ile karşısına çıkabilmekteydi. Feodalite'de vasallık sadece vasalı değil, her iki tarafı da bağlayan bir sözleşme idi. Ayrıca kral da Tanrı'nın vasalı idi (Parkinson, 1984: 93–94).

Kral, lordlar, vasallar ve köylülerden oluşan feodal güç yapısı aslında daha önceki yıllarda gelişen düzensizlik ve istikrarsızlığın bir sonucu gibidir. Tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan ve egemenlerin, lordların mülklerini korudukları bir sistem olan feodalite de güçlü olan lordlar, vasallardan içten bağlılık ve askerlik sorumlulukları talep etmekteydiler. Vasallar ise bu bağlılık neticesinde lordlardan fief ya da yurtluk denilen topraklarından yararlanma ve korunma imtiyazı talep etmekteydiler. Vasallar, lordları için savaşmayı ve savaşta esir olursa fidye ödemeyi taahhüt ediyorlardı. Vasallar sorumluluklarını yapmayan bir kral veya lorda karşı birleşebiliyorlar, kral ve lordlarda sorumluluklarını yapmayan bir vasala ceza verebiliyorlardı. Lord'un ve vasal'ın sorumlulukları ise Tanrı huzurunda resmi yeminlerin edildiği ve kilise yetkililerinin kutsadıkları birtakım törenlerle belirlenmekteydi. Bu bağlamda, feodal sistem güçlü olanın, güçsüz olandan fayda ve hizmet elde ettiği, bu hiyerarşik yapının en altında bulunan köylülerin ise sistemin en zayıf ve güçsüz halkasını oluşturmaktadır (Merriman, 2018: 37–38).

Feodalitede başından itibaren her lordun birden fazla vasalı olabiliyordu. Lordun yönetimin esas gayesi olan halk ile lord arasındaki ilişkide her vasalın aracılığı farklıydı. Fief'in büyüklüğü, verilen imtiyazın şartları ve fief üzerindeki yönetim haklarının lord da mı yoksa vasal da mı bırakıldığı gibi ilişkinin esas boyutları değiştiğinde, yönetimin içeriği ve şekli de değişmekteydi. Lordun hangi şartlarda vasallarına fief verdiği, kendisinin de bir vasal olarak üst bir lord'dan aldığı toprağa hangi şartlar altında malik olduğuna bağlı olarak giderek karmaşık bir duruma dönüşüyordu. Bununla birlikte bir kişi birden fazla lordun vasalı olabilmekteydi. Buna ilaveten, bir vasalın farklı lordları birbiriyle savaşacak ve kendisinden yardım ve destek talep edecek olurlarsa, bu karışık hali tamamına karşı olan sorumlulukları ortadan kaldırmak ve bağımsızlığını duyurmak için bir sebep sayabilirdi (Poggi, 2009: 43).

Ortaçağ feodal toplum yapısında, bazı sınıfsal bölünmeler söz konusudur. İlk olarak yöneten-yönetilen bölünmesi şeklinde ortaya çıkan sınıfsal yapıda, ikincil olarak yönetenlerin şövalyeler, soylular ve rahipler sınıfı şeklinde bir bölünme söz konusudur. Bu şekilde ortaya çıkan sınıfsal bölünmeyi, kilise Tanrı'nın iradesi olarak yorumlayıp meşrulaştırma düşüncesindedir. Kilise, bu yapıda en önemli kısmı oluşturmakta ve toplumsal hayatın her alanında müdahil olmaktadır. Kilise kralın, yani dünyevi erkin papaya bağlı olması, onun buyrukları doğrultusunda hüküm vermesi, dünyevi krallığın, tanrısal krallığa boyun eğmesi gerektiği iddiasındadır (Çetin, 2015: 82).

Feodal dönemde, köylülerin çoğu serf'ti. Köle, her yerde ve her zamanda satılabilecek bir mal iken, serf, topraktan ayrı olarak satılamaz durumdaydı. Lord, malikânesinin mülkiyetini başkasına satabiliyordu. Fakat bu durum, serfin o satılan topraktan ayrılacağı anlamına gelmezdi, tam tersine serfin yeni bir lordu olacağı anlamına gelir ve serf bulunduğu topraktan ayrılmazdı. Bunlar dışında kişisel ve

ekonomik özgürlükleri biraz daha geniş olan serbest köylüler ve hizmet yükümlülüğü olmayan sadece üstlerindeki lorda vergi ödeyen özgür insanlar grubu bulunmaktaydı. Lordla serf arasında eşitlik olmayıp, serf toprakta çalışıp, lordda onu çalıştırdı. Bunun dışında serf öldüğü zaman mirasçısı bir vergi ödeyerek mallarına ve topraklarına sahip olurdu. Serfler ya da çocukları özel izin almadıkça malikâne dışından evlenemezdi. Bunun gibi malikâne gelenekleri, o dönemde bugünkü anlamda yasalarla eş anlamlı olup, yasalar gibi güçlüydü (Huberman, 2009: 15–18).

I.III. Ortaçağ Kıta Avrupa'sında Feodal Siyasal Düzen – Kilise İlişkileri Üzerine

Feodal toplum düzeninde tüm ilişki ve çatışmaların temelinde, her şeyin meşruiyet kaynağını meydana getiren bir Hristiyanlık inancı bulunmaktaydı. Kilise ve kral arasındaki siyasal ve toplumsal alandaki üstünlük mücadelesinin yanı sıra papalığın, dinsel alandaki evrensel etkisi olduğu, savı bulunmaktaydı. Feodal siyasal düzende, iktidarın meşruiyeti, tanrısal emirler veya kilise öğretisi ile savunulurdu (Çetin, 2015: 82).

Batı Roma İmparatorluğunun yıkılmasından sonra, İstanbul'da bulunan Doğu Roma İmparatoru kendisinin ve imparatorluğunun Eski Roma'nın varisi olduğunu, kilise ve devletin İmparatorda bütünleşmesi düşüncesiyle Roma kilisesinden üstün olduğunu ilan eder. Bu duruma binaen kilise'de devlete karşı bağımsızlığını temellendirmek için dönemin Papası I. Gelasius aracılığıyla yeni bir düşünce geliştirir. Buna göre bu düşüncesine dair iki farklı yorum söz konusudur: biri Gelasius'un din ve dünya işlerini ayrı ayrı alanlar olarak gördüğü ve kilise'nin din alanında, imparatorunda dünyevi alanda yetkili olduğunu ifade etmektedir. Başka bir yorumda ise devlet iktidarına karşı, kilise'nin üstünlüğü iddiasını savunmasıdır (Ağaoğulları & Köker, 2004: 159–160). M.S. 5. Yüzyılda Papa I. Gelasius iki kılıç kuramı olarak ifade ettiği teorisini şu şekilde açıklamıştır: *“insanoğlunun zayıf olması dolayısıyla (iki iktidarın tek elde toplanması kötü birtakım yolsuzluklara sebep olmasın diye) Tanrı, ruhani iktidarla dünyevi iktidarı birbirinden ayırmak istemiştir. Kilise işleri alanında psikopos, İmparatordan üstündür; laik konularda da İmparator piskopostan üstündür.”* Papa I. Nicolas da benzer şekilde düşünüp, kilise iktidarının, laik iktidara üstünlüğünü savunmuş ve dönemin papazlarını, zalim prenslere itaat edilmemesi yönünde çağrılar yapmıştır. Reims piskoposu İncmar'da aynı düşünceleri tekrarlayarak, ilaveten kilise iktidarı ruhları, laik iktidar ise bedenleri idare ettiğini ifade eder. Bu bağlamda ruhun bedene üstün olduğu savıyla, kilise'nin iktidarının laik iktidardan üstün olduğu neticesine ulaşılmaktadır. Dolayısıyla laik iktidar, her zaman günah işleme durumunda olacağı için daima kilise iktidarının yargılamasına tabi olması gerektiğini savunmaktadır (Mosca, 2013: 73–75).

İster Augustinus'un *Tanrı devleti ve Yeryüzü devleti* ayrımı olsun, ister Gelasius'un *auctoritas-potestas (Otorite-Güç)* ayrımı olsun ikisi de dünyevi siyasal iktidara karşı kilisenin üstünlüğünü sağlıyordu. İktidarın ilkesi olan *auctoritas* sahibi kilise karşısında iktidarı kullanma hakkı olarak *potestas* sahibi dünyevi iktidar karşısında daha üstün durumdadır. M.S. 590 yılında kilisenin Doğu Roma imparatoru karşısındaki temsilcisi olan Papa Gregorius, bireysel tecrübeleriyle Roma kilisesinin imparator iktidarına karşı çıkmanın fayda getirmeyeceğini ve kutsal otorite ile dünyevi otoritenin alanlarının ayrı olduğunu belirtir. Kilisenin dünyevi otorite karşısında üstün ve egemen bir duruma gelmesinde Papa Gregorius'un bir diğer katkısı iktidarını Tanrı'dan alan imparatorun Roma Kilisesine bir nevi Hristiyanlığa, Papa fermanları ve kurallarına karşı çıkamayacağı, mutlak olarak uyacağı konusudur. Bu sayede dünyevi otoritenin “Hristiyan Kral” olabileceği, eğer buna karşı gelirse müeyyide olarak aforoz ile karşılaşacağı düşünülür (Ağaoğulları & Köker, 2004: 165–167).

12. yüzyılda Papa III. İnnocent, Fransız piskoposlarına ve Karintiya Dukasına mektuplar göndererek Papa'nın tüm dünyevi iktidarlara üstün olduğu öğretisini belirtti. Aynı yüzyılda İngiltere'de ise iki otorite arasındaki mücadele çok zor geçmiştir. Kral II. Henry ve Canterbury başpiskoposu Thomas Becket arasındaki çatışma, Kralın piskoposu öldürtmesiyle sonuçlandı. Bu arada Thomas Becket'in yanında Salisbury'li John da bulunmuş ve John tiranı öldürmenin meşruluğuna destek vermiştir. Eğer tiran bir rahipse öldürülmeyeceği savunuluyordu (Mosca, 2013: 81). 12. yüzyılda yaşamış olan Salisburyli John'un organizmacı toplum düşüncesi ile bu düşünce etrafına oturttuğu devlet kuramında kilise, dünyevi ve ruhani kılıcın yani her iki kılıcında kendisine bağımlı olduğu ve bütün

İktidarların kaynağını kendinde toplandığı bir yapıdır. Kilise üstünlüğünü savunan diğer ortaçağ düşünürleri ve Salisbury'li John'un savunduğu şey dünyevi ve ruhani erkin kaynağının Tanrı olduğu inancıdır. John, maddi ve manevi kılıcı Tanrı'nın kiliseye verdiğini ve kilisenin de maddi kılıcı, yani dünyevi iktidarı, prenslere verdiği manevi kılıç olan ruhani iktidarı ise kendinde tuttuğunu ifade etmiştir (Ağaoğulları & Köker, 2004: 218–219).

Bu dönemde, kilise ve papalığa karşı, devleti ve krallığı savunan bazı kişiler de ortaya çıkmıştır. Dönemin imparatorlarından IV. Henry 1076 yılında, Avrupa prensliklerine yazdığı mektubunda papalığın, bu dünya işlerine karıştığını ve bu yolla siyasi iktidara ele geçirme girişiminin bulunduğunu belirtir. IV. Henry, kralların iktidarını doğrudan kendinden aldığını, Tanrı'dan kilise aracılığıyla almadığını söyler. Ve iktidarının hesabını da kiliseye değil, Tanrıya karşı vereceğini ifade eder. Krallığın savunuculuğunu üstlenen bir diğer düşünür ise Jean de Paris'tir. Bilinen diğer adıyla Paris'li John, Okkamlı William ve Padova'lı Marsilius'dan da daha ileri giderek devletin kiliseden üstün olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda bir din adamı ve düşünür olan Parisli John, kilisenin görevinin sadece din adamlarını yönetmek olduğunu, dünyevi yönetimin, dini işlerin yönetiminden daha önce ortaya çıktığını ileri sürmüştür (Şenel, 2017: 284–285).

İngiltere, monarşiyi sınırlamada, parlamenter sistemi kurmada ve Roma'daki Papa'nın otoritesinden sıyrılıp, kendi bağımsız kilisesini kurmada, diğer Avrupa devletlerinden önce davranmıştır. Hatta bunun temellerinin, 1215 tarihli Magna Carta'da, İngiltere krallarının yetkilerinin sınırlandırılmasına kadar götürülebileceği belirtilmektedir. Magna Carta ile parlamenter sistemin temelleri atılmış, 1648'de Cromwell krallık, kilise ve aristokrasiyi ortadan kaldırmış, sonraki süreçte bu üç kurum tekrar kurulsun da eski gücüne kavuşamamıştır. 1688 de ise, Kral II. James'in Katolikliği kabul etmesi ve tahtan uzaklaştırılması neticesinde krallık, anayasaya dayalı bir monarşiye dönüşmüştür (Atabay, 2004: 16–17).

Kral ve kilise arasındaki savaşımı, 1302 de yazdığı *Krallık ve Papalık İktidarı Üzerine* adlı eserinde dile getiren Parisli Jean, Aristotelesçi felsefe ve Roma hukuku kavramlarını kullanarak *plenitudo potestas* (güç/otorite dolgunluğu) ile neticelenen papalık savlarını çürütme amacını güder. Gelasius'un iki kılıç teorisine vurgu yaparak bağımsızlık iddiası güden, kral lehinde bu teoriyi kullanma yoluna gider. Papalık teorisyenlerinin siyasi erki maddi alanla sınırlayıp, ruhani otoritenin egemenliği altına alma düşüncelerinin, yanlış olduğunu vurgulayarak devletin kiliseden daha önce var olduğunu, Fransa'da kralların Hristiyanlık'tan önce de bulunduğunu savunmaktadır. Ayrıca Parisli Jean demokratik monarşi düşüncesini, kilise'nin yönetsel yapısına adapte ederek, ruhani iktidarın sadece papada olmadığını ve tüm kiliseye verildiğini ifade eder. Papanın üstünde kilise Genel Kurulunun bulunduğunu belirtir (Ağaoğulları & Köker, 2013: 28–32).

Padova'lı Marsilius'a gelecek olursak onun tercih ettiği yönetim biçimi monarşi olmakla birlikte, Aristoteles gibi yönetim biçimlerini sınıflandırırken iyi ve kötü olmaları açısından bir ayrım yapar. Uyrukların rızasını alıp, almamaları bakımından bu ayrımı yapan Marsilius, rızayı elde etmede, etkili usulün seçim olduğunu ifade eder. Dolayısıyla prens veya kralın seçimle başa geldiği ve yasalara göre yönettiği monarşik krallığın en iyi yönetim biçimi olduğunu savunur. Bu anlamda Marsilius, kalıtımsal yolla değil de seçimle prensin belirlenmesinin yönetime meşruluk sağlayacağını belirtir (Ağaoğulları & Köker: 2013: 64–65).

Dönemin rahip ve filozoflarından Aquinolu Thomas eseri "*Summa Theologica*"da Pavlus'un "*Bütün iktidarlar Tanrı'dan gelir*" sözünü farklı yorumlayarak, Tanrı'nın bir hükümet olsun istediğini ancak bu hükümet biçimini özgür bir şekilde seçme durumunu insanlara bıraktığını ifade eder. Ayrıca Thomas, tiranın doğrulukla uyrukların faydasına yönettiği zaman egemenliğini meşrulaştırdığını belirtir. Thomas'a göre tiran, uyruklara günah işlemek zorunda bıraktığı zaman ve idaresi çekilmez bir hal aldığı zaman ayaklanmayı haklı görmektedir. Thomas, kilise ve devlet ilişkilerini şu şekilde açıklar: ona göre ruhları idare etme işi kilisede, bedenleri idare etme işinin ise devlettir. Yani iki otoritenin kendine ait bir alanı olduğunu ve diğerinin işine karışmaması gerektiğini ifade eder. Ancak hükümdarı günah işlemesi açısından, yargılama yetkisinin Papa'da olması açısından iki iktidarın zirvesinde Papa bulunduğunu söylemektedir (Mosca, 2013: 82–83). Aquinolu Thomas, toplumu iyiliğe, mutluluğa

eriştirmek şartıyla yöneticinin otoritesini iktidarını Tanrı'dan aldığını ve bunun doğal bir yasa gereği olduğunu ifade etmektedir. Yöneticinin iktidarının sınırsız olmadığını, Tanrısal kaynaklı yasalarla sınırlandırıldığını belirtir. Yönetici toplumu zorbalıkla değil, adaletle yönetmesi gerektiği ve öz menfaati için değil, toplumun menfaatini sağlayarak idare etmesi gerektiğini söyler. Bir diğer ifadeyle, yöneticinin keyfiyetine göre yönetim değil, tanrısal yasalara göre yönetimi savunur. Thomas yöneticinin tiranlığa doğru kaydığında, kilisenin onun görevden alınması gibi bir faaliyete girişebileceğini ve dolayısıyla kilisenin bu anlamda üstünlüğünü ortaya koyar (Şenel, 2017: 282–283).

Thomas Aquinas, *De Regimine Principum (Hükümdarların Yönetimine Dair)* isimli eserinde Aristoteles gibi hükümet şekillerini inceleyerek, ondan farklı bir biçimde devletin insanın hizmetinde olduğunu ve istekleri kilise ile çatışmamak koşulu ile monarşiyi savunduğunu dile getirmiştir. Ona göre nasıl ki arıların tek bir beyi- (kraliçesi) varsa, bütün evrende de tek bir Tanrı, Yaratan ve Efendi bulunmaktadır. Dolayısıyla en iyi hükümet biçiminin de tek bir insanın yönetimi olacağına bir gereklilik olduğu ortaya çıkmaktadır. Thomas'ta bir diğer koşul ise hükümdarın ancak kiliseye bağlı kaldığı sürece destek göreceğidir. Ona göre insanların toplum olarak bir araya gelmelerinin amacı erdemli bir şekilde yaşamaktır. Dolayısıyla halktan biri insanları buna yönelmez. Ayrıca Aquinolu Thomas, iki türde krallığın bulunduğunu ve ruhani olanın dünyevi olandan üstün olduğunu ve Papa'nın aforoz yoluyla bir hükümdarı egemenlik hakkından yoksun kılabileceğini savunmaktaydı (Parkinson, 1984: 72).

İmparatorluğun dünyevi düzenin sağlanması amacıyla, gerekliliğine dikkat çeken diğer bir filozof Dante için ise Tanrı nasıl ki birliği içerir, insanlığın da Tanrı'ya benzemesi için bir olmasına, birlik meydana getirmesine bağlı olduğunu savunur. Bunun yolunun da tek kişide insanlığın birleşmesidir. Bir başka ifadeyle, tanrısal amacın gerçekleşmesi için insanların tek bir yöneticisinin olması gereğini ve bununda tek bir prens, imparator ya da kralın otoritesi altına girilmesi sonucunda gerçekleşeceğini düşünür. Dante, adalet ve özgürlüğün tam anlamıyla gerçekleşeceği yönetimin monarşi düzeninde olduğunu savunur. Tüm insanlığın ortak yarasını ve kurallarını belirleyen kişinin de monark olduğunu ve yöneticilerin kralın hükmü altında olması gerektiğini iddia eder. Dante, evrensel monarşi savını desteklemek için tarihsel temellere başvurup, imparatorlukta en mühim yerin Romalıların varisleri olan İtalyanların hakkı olduğunu söyler. Bu hak kavramını da Tanrı ile bağlantılandırarak, Tanrı'nın isteğine uygun olarak her şeyin bir hak olduğunu ve bu anlamda meşruluğunu da sağladığını ifade eder (Ağaoğulları & Köker, 2013: 42–46).

13 ve 14. yüzyıllarda da kilise ve devlet mücadelesi sürmüştür. Fransa Kralı IV. Philippe, kilise adamlarının da malları üzerinden vergi ödemelerini talep eder. Buna binaen Papa VIII. Bonifacius, bu duruma karşı ayaklanarak yayınladığı üç emirname ile kilise mallarının vergiye tabi olmadığını öne sürüp, yaratılan her insanın Roma'daki Papa'ya tabi olduğunu söyleyerek, kilise otoritesinin her çeşit laik otoriteye üstün olduğunu ifade etmiştir. Sonrasında Papa'nın bu otoritesi tartışılmaya başlanmıştır (Mosca, 2013: 87).

Roma Katolik kilisesinin, 14. yüzyılda Avrupa'nın çoğu yerinde gücünü tekrar kurması ve güçlü devlet yapılarının oluşmasıyla feodal sistem, giderek kayboldu ve monarşik devlet yapıları ortaya çıktı. Soyluların bağımsızlığının gerilemesi, paraya dayalı ekonominin gelişmesi ve hükümdarların gücünün artması ile feodal ilişkiler son buldu. Ayrıca bu yüzyılda ortaya çıkan ve "Kara ölüm" olarak bilinen veba salgını ile Batı Avrupa'da nüfus yarısı hayatını kaybedince, feodalite bir kez daha darbe aldı. Yaşanan bu olayla, işçi kıtlığı yaşanmış, bu da işçi ücretlerinde artışa ve köylülerin hukuki durumlarını iyileştirmelerine vesile oldu. Bunun yanı sıra Avrupa monarşileri otoritelerini artırmış ve feodal dönem sona ermiştir (Merriman, 2018: 38–39).

II. AYDINLANMA VE MODERN DEVLETE GEÇİŞ SÜRECİNDE SİYASET, DİN VE MEŞRULUK

II.I. Rönesans, Reform ve Aydınlanma Süreci Üzerine

Ticaretin, üretim endüstrisinin ve bununla birlikte kapitalist burjuva ekonomisinin geliştiği süreçte “*hümanizma, rönesans, reform ve Aydınlanma*” gibi yeni düşünce akımları ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle hümanizma ve Rönesans gibi akımlar ilk olarak İtalya’da gelişmiştir. 14. ve 15. yüzyıllarda, İtalya’da feodal aristokrasinin, dinsel ve öte dünya düşüncesine karşılık, yersel ve bu dünyacı düşünceye dayalı bilimsel düşünce ortaya çıkmıştır (Şenel, 2017: 315). 15. yüzyıl sonlarında ise İtalyan kent devletlerinde önceleri edebiyat, resim, mimarlık gibi sanat alanlarında beliren, daha sonra bütün Batı Avrupa’ya yayılan yenileşme hareketi ve yeniden doğuş olarak bilinen Rönesans süreci, tarihsel temelleri bulunan ve modern toplumun ortaya çıkışını şekillendiren bir dönemi ifade etmektedir. Rönesans ve reform sürecinin modern dünyaya geçiş bakımından birbirinin tamamlayıcısı oldukları ifade edilir. Her iki sürecinde ekonomik arka planında ticaretin canlanması vardır. Reformun beşiği Almanya iken, Rönesans’ın ki İtalya’dır. Reformdan farklı olarak Rönesans dinsel niteliği çok ağır basmayan bir özgürlük olgusu etrafında meydana gelen, bireycilik anlayışının farklı bir şekilde gelişimine temel oluşturan bir hareket olarak yeni bir insan felsefesi ortaya çıkarmıştır (Ağaoğulları & Köker, 2013: 150–156).

Ticaret ve üretimin gelişmesi neticesinde Avrupa’nın çehresi farklı bir yöne evrildi. Bu canlanan ekonomik hayat, 1500’lü yıllarda yeniden doğuş ve yeniden canlanma dönemi olarak bilinen sürece katkı sunmuş oldu. Kuzey Avrupa boyunca yayılan ve İtalya’da Rönesans olarak bilinen kültürel hareket, ticaretin ve keşiflerinde etkisi ile Avrupa devletleri arasındaki bağlantıları geliştirmiş ve fikir alışverişini artırmıştır. Bu yüzyılda ortaya çıkan barut ve matbaa gibi bazı icatlar sonucunda teknik ve kültürel devrim hızlandı. İlk olarak dinsel hayatta gerçekleşen bu devrimler, neticesinde Kutsal kitap ve diğer dinsel metinler halk tarafından ulaşılabilir, okunabilir, irdelenebilir hale geldi. Pusulanında icadı ve kullanımı ile birlikte, Avrupalılar okyanusları geçerek, yeni keşifler buldular. Bu durum servet bulma yarışında olan, İspanyol ve Portekizli sömürgeciler ve tüccarların, Avrupa dışında ilk okyanus aşırı imparatorluklar kurmasını sağladı. Bütün bu gelişmeler Avrupalı güçlerin okyanusları geçerek sömürgelerini kurmalarına vesile olmuştur (Merriman, 2018: 29–31).

Haçlı saldırıları ile Doğu’daki ipek, baharat ve koku gibi ürünler Batı’ya tanıtılmıştır. Doğu’daki Sultanlar da Batı’daki deri işi mallar, yünlü kumaşlar gibi bazı ürünleri beğenmekteydiler. Bu kıtalararası ticaret sayesinde haçlı saldırılarının da etkisi ile Kuzey Avrupa’da sanayi devriminin temelleri atılmış oldu. Dolayısıyla gitgide endüstri aracılığıyla zenginleşen endüstrici kapitalistler ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan kapitalistler, sınıf niteliği ve niceliği elde etmiştir. Bu sınıflar kasabalarda, kentlerde ikamet ettiklerinden bunlar için kasabalı, kentli manasına gelen “burjuva”, diğer ismiyle kentsoylu tabiri kullanıldı. Ekonomik gücü bu şekilde eline geçiren burjuvaların, siyasi gücü de eline geçirmek isteyecekleri belirtilmekteydi (Şenel, 2017: 303). Dine ve kiliseye dönük feodal toplumsal sistem düzeninde zamanla ekonomik ve toplumsal alanda üstünlük, burjuva sınıfının eline geçmiştir. Bu sınıfın siyasi iktidara adaylığını koyması, beraberinde yeni bir felsefe, yeni bir dünya görüşü ekonomik ve sosyal açıdan yeni bir teoriyi getirerek “Aydınlanma felsefesi” denilen süreci başlatmıştır. Özellikle 18. Yüzyılda aklı ön planda tutan, eski rejimi eleştiren ve kendi amaç ve istekleri doğrultusunda evrensel bir dünya görüşü olarak ortaya çıkan Aydınlanma felsefesi, Fransız burjuvazisinin etkisiyle bu noktaya gelmiştir. Aydınlanma düşüncesi akla, doğaya, insanın mutluluğuna ters olan bütün peşin yargılara karşıdır. Peşin yargı, Aydınlanma yanlılarına göre saf akılla yeterli açıklama olanağı olmayan şeyler olup, bunların açıklanması için doğaüstü, mistik ve içgüdüsel olgulara dayanma gereği duyulan şeylerdir. Dolayısıyla bu peşin yargılara karşı çıkışın kaynağı ise 15. ve 16. yüzyıllarda Batı Avrupa’da ortaya çıkan Rönesans ve Reform hareketleridir (Atabay, 2004: 14–16).

Aydınlanma sürecinin ön tarihine bakıldığında onbeşinci yüzyılda Rönesans hareketi, on altıncı yüzyıldaki Reformasyon ve on yedinci yüzyıldaki Kartezyen felsefe görülmektedir. On sekizinci yüzyıl ise başlı başına bir Aydınlanma yüzyılıdır. Akıl kavramı bu Aydınlanma yüzyılına birleştirici ve

merkezi bir noktasını meydana getirmiştir. Aydınlanmanın sürecinin temel unsuru olan *akıl kavramı, vahiy, gelenek ve otorite* üçlemesinin yerineher şeyi eleştirme ve sorgulama yetisini temsil etmektedir (aktaran Çiğdem, 2001: 19–20).

Aydınlanma felsefesinin üç temel kavramı “Akıl”, “Bilgi” ve “Birey”dir. Aydınlanma savunucularına göre akıl hayatın kurallarını ve ilkelerini bulmada başlıca araç olarak görürler ve dolayısıyla ortaçağ düşünürlerinin aksine, aklın imanın emrinde olamayacağını, olmaması gerektiğini iddia ederler. Toplumda, bireyin temel unsur olduğunu ifade eden bu anlayışta, topluluk düşüncesi yerini birey yani kişi ve kişilik düşüncesine bırakmıştır. Bireye ve bireyselliğe verilen bu önem, *indivüdüalizm* olgusunu yani bireyselcilik olgusunu ortaya çıkmıştır. Aydınlanma felsefesi, son olarak ta bilginin önemine vurgu yaparak kişi ve toplum hayatındaki önemine ve yaygınlaştırılması gereğine inanmaktadır (Atabay, 2004: 17). Aydınlanma sürecinin dönemselleştirilmesi hususunda iki farklı yaklaşım bulunur. İlki Aydınlanmanın bir akıl ve eleştiri çağı olarak isimlendirilmesi ile insan türünün değişmesinde önemli bir kopuş noktası olarak sunulmasıdır. Bu yaklaşıma göre Aydınlanma düşünsel ve toplumsal neticeleri itibariyle kendinden önceki dönemlerle karşılaştırıldığında büyük bir dönüşümü ve değişimi belirtmektedir. Burada Aydınlanmanın tarihsel bakış açısına oturtulması ve onun tepkici karakteri ön plana çıkarılmaktadır. Bir anlamda Aydınlanma filozoflarının yaptığı şeyin ortaçağdan devralınan mirasın sekülerleştirilmesinden ibaret olduğu söylenebilir. Onlar bir nevi kilisenin ve İncilin otoritesine karşı çıkıp bunun yerine doğanın ve aklın otoritesini koydular (Çiğdem, 2001: 17–19).

17. yüzyılın bu siyasal akılcılığı, bir nevi stoacı anlayışın tekrar ön plana çıkması olarak tanımlanabilir. İtalya’da başlayan bu durum zamanla Avrupa’nın tamamına yayılma göstermiştir. Yeni Stoacılık akımı önce İtalya, ardından Fransa’ya, Fransa’dan Hollanda’ya ve İngiltere ve Amerikan kolonilerine doğru geçiş yapmıştır. Bu süreçte Stoacılık evrensel bir ahlak ve din olarak kabul edilmiş, doğal din ve doğal yasaların temeli olarak görülmüştür. Tanrıbilim kavramına gereksinim duymayan ve bu kavramı çelişkili bulan 17. yüzyıl düşünürleri, insan aklının özerkliğini ve bağımsızlığını bir anlamda stoacı ilkeleri benimsedikleri için hiçbir dış yardıma ihtiyaç duymamışlardır. Aklın kendi yolunu kendinin bulacağına inanmışlardır. Dolayısıyla bu nokta doğal hukuk doktrininin temel hareket noktası olmuştur (Cassirer, 2005: 353–358).

Aydınlanma genel olarak şu üç aşamadan oluşur; İlk aşama, bilimsel devrimin etkisini doğrudan yansıtır ve 18. yüzyılın ilk yarısını kapsar. İkinci aşama ise, “yüksek Aydınlanma” olup, Montesquieu’nun *Kanunların Ruhu Üzerine* isimli kitabının yayınlanması (1748) ile başlar, 1778’de Voltaire’in ve Rousseau’nun ölümü ile biter. Sonuncusu ise Rousseau’nun çalışmalarından etkilenen geç Aydınlanma dönem olup, insan aklına yapılan vurgunun yerini giderek insanlığın duygularına ve tutkularına verilen ağırlığa bırakmasıdır. Son aşama, özgürlük ile Adam Smith’in düşüncesinin temsil ettiği ekonomilerin işleyişi arasında bağ kuran yeni düşüncelerle de öne çıkmaktadır. Sözde feylesofların daha önemsiz çalışmalarının halk arasında yayılmasının etkisi ile Fransız monarşisinin otoritesine duyulan saygının azalmasına neden oldu. Bu durum dolaylı bir biçimde Fransız Devrimine de katkı sağladı (Merriman, 2018: 354–355).

Bu arada Aydınlanma felsefesinin ruhunu teşkil ve temsil eden *Fransız Aydınlanmasını* meydana getiren temel düşünce iki biçimde yorumlanabilmektedir: İlkine göre Aydınlanmanın temel amacı bütüncül bir din eleştirisine dayanmaktadır. Fransız Aydınlanmacıları arasında dine karşı var olan tavrın ortak noktası, dinin kurumsal işleyişinin toplumsal mutsuzluğun esas sebeplerinden biri olduğudur. Diğer yorum ise Aydınlanmanın siyasal yapısı ile alakalıdır. Bu yoruma göre Aydınlanma, ancien regime’in siyasal yapısına karşı bir tepki ve yeniden düzenleme talebini içermektedir. Bu iki yorum dışında başka bir yorum da ise Aydınlanma, aklın gücüne duyulan saf inancın felsefi ve toplumsal meşrulaştırımı olarak karşılık bulmaktadır. Bu anlayışta aklın düzeniyle oluşan toplumsal kurumların rasyonel eleştirisi yapılabilir. Onlara göre akıl, insanları tüm sorunlardan kurtarabilir, sonsuz barışa, ütopyan yönetime, eksiksiz bir topluma ulaştırabilir düşüncesi hâkimdir (aktaran Çiğdem, 2001: 35–37).

II.II. Aydınlanma Sürecinden Fransız Devrimine Meşruluk Arayışları: Modern Devlete Geçiş Sürecinde Din ve Siyaset, Düşünceler, Filozoflar ve Etkileri Üzerine

Aydınlanma düşüncesi, inanç, vahiy ve gelenek yerine, bilime dayalı bir dünya görüşünü savunmaktaydı. Evrensellik iddiasıyla, Aydınlanmanın bu yorumunda Fransa'da olanlar etkilidir. Diğer felsefelerden farklı olarak Aydınlanma felsefesinin ayırt edici niteliğinde eleştiricilik, akılcılık, dine ve özellikle Katolik kilisesine karşı olma gibi fikri etkinlikler bulunmaktadır. Onlara göre Aydınlanma öncesi devirler “karanlık çağ” olarak nitelendirilir. Hâlbuki yapılan araştırmalar göstermektedir ki, insanlık geçmişte de bilimsel ve teknolojik olarak ta çok parlak dönemler geçirmiş, büyük uygarlıklar meydana getirmiş, birçok ünlü filozof ortaya çıkarmıştır. Aydınlanma filozofları insanların Altın Çağının geçmişte değil, gelecekte olduğunu düşünmektedir. Aydınlanma filozofları bir nevi idealizm karşıtı rasyonalistler olarak tanımlanabilir. Alman filozofu Kant, Hristiyanlığı vahiy dininden akıl dinine doğru bir ilerleme olarak ele alırken, Tanrı krallığını yeryüzünde kurulması gereken bir etik krallığa dönüştürmüştür. Böylece Kant, Hristiyan teoloji ve eskatolojisini ahlak temelinde dünyevileştirmiştir. Bu bağlamda Kant, Aydınlanma düşüncesini özetlemiş, ampirik bilginin sınırlarını belirlemiş, salt akıl ve ahlakın kendi alanlarını tanımlayarak bunları fenomenler evreninin görünürlerinden ayırmıştır. Diğer bir Alman idealizminin temsilcisi Hegel'de, Aydınlanmanın dinsel inancın yerini alabilecek herhangi bir inançlar dizisi oluşturmakta başarısız olduğunu savunmuştur (Vural, 2011: 26–28).

Kant'a göre Aydınlanma, insanın kendi suçuyla düştüğü bir ergin olmama durumundan kurtulması olayıdır. İnsanın ergin olmayış durumunu ise, onun kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamamasından ileri geldiğini söyler. Ergin olmamada ki nedenin aklın kendisinde değil, ancak aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmadan kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanın kendisinde araması gerektiğini ifade eder (Kant, 1983: 1).

Aydınlanma düşüncesinin ve hareketinin gerçek taşıyıcıları, o toplumda kendi meşruluğunu üreten burjuvazi veya aklın ürünlerini serbest dolaşıma sokmaktan mutluluk duyan aristokrasi değildir. Aydınlanma düşüncesini/hareketini meydana getirenler, Kant ve Hume dışında kuramsal anlamda filozof bile olmayan, ne ateist ne de teist ama bazen deist, bazen pagan, temel inancı dünyadaki yaşamının kusursuzlaştırılması dışında bir inancı olmayan, korku ve miti aşılması gereken engeller olarak gören fakat kendileri birer korku ve mit imgesi durumuna gelen “aydınlanmış despotlara”, bir tür put kırıcı gözüyle bakan, kimi Diderot gibi ölüncüye değin kendi ilkelerine bağlı, kimiyse Voltaire gibi tehlike durumunda ilkelerinden vazgeçmeye hazır, siyasal otorite ile ne barışık ne küs, kimi zaman on sekizinci yüzyılın “yaramaz çocukları”, kimi zaman “akıl imparatorluğunun saygı değer üyeleri” filozoflardır (Çiğdem, 2001: 20–21).

Aydınlanma sürecinde, eleştirel aklın öncülüğünde sadece felsefede değil aynı zamanda sosyal hayatın türlü bölümlerinde, edebiyatta, sanatta, bir çeşit sekülerizasyon yaşanmaktaydı. Bu seküler eğilim eğitilmiş Hristiyanların davranma ve düşünme biçimlerinde de etkisini gösterdi. Bu anlamda Aydınlanma düşüncesini belirleyen temel konulardan biri din, özellikle Hristiyanlık eleştirisi üzerineydi. Peter Gay'e göre dönemin filozofları birer modern paganlardı ve Aydınlanma çağı da modern paganizmin diğer bir ismiydi. Özellikle *Fransız Aydınlanmasında* kurumsal din, Aydınlanmanın, bireysel ve toplumsal özgürlüğün, bilimin, ilerlemenin ve eşitliğin önündeki en büyük engel olarak görülmekteydi. Aydınlanmanın dinle olan bu gerilimli ilişkisi, dinin aşılması yönüyle değil de yeni inanç ve yeni bir din anlayışının oluşturulması ile neticelenecekti (aktaran Çiğdem, 2001: 49–50).

Bu süreçte Alman Aydınlanmasının bir temsilcisi olan Luther, endüljans satışını ve Roma papalığının Alman devletleri üstündeki rolünü ciddi bir biçimde eleştirenlerden biri olarak papalığa karşı muhalefet içinde oldu. Bu durum 16. Yüzyılda Hristiyanlığı parçalayacak olan bir bölünmeye sebep oldu. Alman devletlerinde ve İsviçre'de ortaya çıkan dinsel reform hareketi, Avrupa'nın büyük kısmına yayıldı. Papanın otoritesini reddedenlerin yanı sıra, kilise öğretisini de reddeden reformcular ortaya çıktı. İşte bu protesto hareketi ve reform hareketi, Reformasyon denilen süreci doğurarak Hristiyanlık içinde Protestan mezhebinin oluşmasına neden oldu. Alman rahip Martin Luther, taraftarları Lutherciler

olarak tarif edilirken, İsviçre'li Fransız Jean Calvin taraftarları Calvinciler olarak anılmıştır. Roma Katolik kilisesi, çoğu bakımdan saldırıya uğramasına rağmen, reform hareketlerine karşı, hem dinsel hayatı bazı açılardan ıslah etmek, hem de Katolik teolojinin temel ilkelerini ve papanın otoritesine inancı tekrar onaylayan bir “Karşı reform” veya Katolik reformasyonu başlatmıştır (Merriman, 2018: 110–111).

Luther'in siyasal düşüncesinin ve teolojisinin merkezinde Tanrı'nın dünyayı yönettiği “iki krallık” ve bununla alakalı “Tanrının Krallığı” ile “Şeytanın Krallığı” arasındaki sonsuz mücadele düşüncesi bulunmaktadır. Bu doktrinin temelinde Tanrı'nın aracılığıyla dünyayı yönettiği iki farklı düzen kurduğu inancı bulunur. Birisi Tanrı'nın insanın doğal yaşamı için sağladığı “dünyevi düzen”, diğeri ise Tanrı'nın insanları kurtuluşa erdirdiği “manevi düzen”dir. Luther'e göre bu anlamda insan iki kişi olup, hem manevi bir kişi hem de dünyevi bir kişidir (Thomson, 2000: 47–48).

Luther gibi dönemin diğer Protestan düşünürlerinden Calvin ise, iktidara itaat hususunda tanrısal iradenin çizdiği sınırları aşıp, dine karşı çıktığı zaman itaat edilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Bu anlamda Calvin'de iktidara itaat mutlak olmayıp, yöneticilerin otoritelerinin kaynağı Tanrı'dır. Yöneticilerin Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri olduğunu ve yaptıkları görevlerin kutsal olduğunu ifade etmektedir. Kutsal görevlerini yerine getirirken de zora başvurmalarını meşru kabul eder. Calvin monarşi, aristokrasi veya demokrasi fark etmez kim yönetirse yönetsin, yönetilenlere düşen görevin itaat etmek olduğunu söylemektedir (Ağaoğulları & Köker, 2013: 141–143).

Dönemin siyasal düşünürlerinden Machiavelli'nin amacı parçalanmış olan İtalyan birliğini yeniden tesis etmektir. Bu amaç için dönemin burjuvazisinin oluşturduğu yeni kültüre uygun laik ve bilimsel nitelikte araçlar geliştirmiştir. Papalığın tek başına İtalyan birliğini gerçekleştirecek güçte olmadığını düşünüyordu. Ortaçağın aristokratik dinsel dünya görüşünden farklı, dinsel değerlerden uzak laik bir burjuva düşüncesine sahiptir (Şenel, 2017: 329–331). Machiavelli'de mistik görüşlerin, teokratik düşüncelerin yeri olmasa da siyaseti dinden ayırma amacı yoktur. Kilise'ye karşı bir düşüncesi vardır, ancak din düşmanlığı yapmamıştır. Daha çok akla vurgu yapmıştır. Dini, toplumsal hayatta olması gereken unsurlardan biri saymıştır (Cassirer, 2005: 331). Bir başka görüşe göre aslında Machiavelli, dini siyasetin alanından ayırmayıp, dini onun hizmetine sokmaya çalışmaktadır. Dini, salt bir sosyolojik unsur olarak kabul eder ve dini bir amaç olarak değil toplumsal ve siyasal bir araç olması nedeniyle önemli görmektedir. Devletin temelini iyi silahlar, iyi yasalar ve iyi dinden oluştuğunu belirtir. Roma kilisesi'ne din hususunda yönelttiği eleştirilerle, Padova'lı Marsilius'un devamcısı ve ulusal dini veya yurttaşlık dinini yüceltmesiyle, Jean Jacques Rousseau'nun habercisi olarak gösterilen Machiavelli, cumhuriyetçiliğin erken teorisyenlerinden kabul edilmektedir (Ağaoğulları & Köker, 2013: 204–211).

Fransız filozof Bodin *Cumhuriyetin Altı Kitabı* eserinde bir Machiavelli eleştirisi yapmış, siyaseti tekrar ahlakın etki alanına alma mücadelesine girişmiştir. Bodin için, devlet iyi ve mutlu yaşama gayesiyle bir araya gelmiş, insan topluluğu olarak niteler. Devleti hakikat ve toplumsal anlaşmanın tezahürü olarak açıklar. Devlet ve hükümet kavramlarını birbirinden ayırıp, egemenliği sadece devlete atfeder. İnsanların çoğunluğunun vahşi ve kötü olduğu gerekçesini öne sürerek karma hükümeti reddedip, mutlak monarşiyi savunmuştur (Smith, 2009: 141–142). Bu sürecin diğer bir düşünürü olarak Bodin, egemenlik kavramına yaptığı vurgu ile siyasal düşüncedeki yerini alır. İyi düzenlenmiş bir toplumun, egemen bir siyasal iktidar ile gerçekleşeceğine inanır. Kralın egemenliğini babanın aile üzerindeki egemenliği ile açıklar. Fakat babanın egemenliği, mutlak olup sınırlandırılmamıştır. Bir nevi tek bir egemenden yanadır, tek egemen yoksa düzeninde olamayacağını, kargaşa ortamı olacağını ve egemenliğinin bölünemez olduğunu belirtir. Egemenliğin bölündüğü zaman anarşi çıkacağını bu yüzden bölünemez, mutlak ve sürekli olması gerektiğini savunur (Şenel, 2017: 341–343). Bodin için devletin temeli ailedir. Ona göre, devlet birçok ailenin ortak menfaatlerinin egemen bir güçle doğruluk üzere idare edilmesidir. Ailedeki baba otoritesi ile devletteki egemen otoriteyi benzeştirir. Bodin meşruiyeti bütün ailelerin iyiliği ve ortak menfaatine dayandırıp, egemenliğin özünün burada yattığını ifade etmektedir. Egemenliği elinde bulunduran prens veya halk, tanrı dışında hiç kimseye hesap verme zorunda olmadığını belirtir (Ertugay, 2015: 55).

Bu sürecin diğer bir düşünürü olan Hobbes'un siyaset felsefesi ise Machiavelli'ninki gibi güçlü ve istikrarlı bir toplum meydana getirmek için savaşa karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. O, Machiavelli'den farklı olarak bu durum için bilimsel bir yol takip etmiştir. Onun düşüncesi, ulus devletin yükselişi yoluyla belirlenmiştir. İnsanın doğal durumunu bir savaş halkı şeklinde belirten Hobbes, Aristoteles gibi insanı siyasal bir hayvan algılamamakta, insanların yalnızca kendi menfaatlerini düşündüklerini, arzularını daha özgür biçimde gerçekleştirmek için de güç arayışında bulduklarını ifade etmektedir. Egemeni, bir kişi veya meclis biçiminde düşünen Hobbes, egemenin özelliklerini şöyle sıralamaktadır: mutlak iktidara sahip, yasa yapabilen, eğitim müfredatını belirleyen ve ulus dinini belirleyen bir egemen. Ayrıca egemen istediği şekilde halkın malına el koyabilecek yapıdadır ve ona göre devlet düzeni sağlamanın ve korumanın en iyi yolu olup, devletin ahlaki bir görevi de bulunmamaktadır (Perkins, 2013: 14–15).

Hobbes'a (2007: 107) göre devlet, özgür ve eşit insanların toplumsal sözleşmeye rıza göstermeleri neticesinde oluşan meşru bir organdır. Bu insanlar kendini savunma doğal hakkını terk ederek kendilerini idare etmesi için bir *egemen* meydana getirirler. Egemenin idaresinin kurulması ise devletin yasal kurumlar ve usuller yoluyla oluşur. Hobbes bir devlette meşru egemenin tek bir kişi, bir azınlık yahut çoğunluk olabileceğini belirtse de, bireysel anlamda tercihi tek bir kişinin yönetimidir. Bu tek kişinin yönetimi, Hobbes için kralların ilahi yönetme hakkını savunan kraliyetçi bir yapı değil, tam tersi güçlü bir egemen yönetimidir. Hobbes'un egemeni buyruğa değil rızaya dayanarak yöneten egemen olup, Hobbes için bir devlette, egemen iktidarı isyan yahut savaş aracılığı ile zorla da ele geçirilse, fethedilenler rıza gösterirlerse, bu yönetim şekli meşru sayılır (Tannenbaum, 2017: 216).

Hobbes'a (2012: 133–136) göre devletin amacı, insanların bireysel güvenliğini sağlamaktır; o, güvenliğin doğal hukukla sağlanamayacağını düşünür. Zira adalet, hakkaniyet gibi doğa yasaları, bu yasalara uyulmasını sağlayacak bir gücün korkusu olmadan taraf tutmaya kibre, öç almaya neden olan insani duygulara terstir. Herhangi bir çoğunlukla, birkaç kişi ya da ailenin birleşmesiyle de güvenliğin sağlanamayacağını belirtir. Ona göre, tek bir karar verici tarafından yönetilmeyen bir çoğunlukla da sağlanamaz. Onun için karar vericinin sürekli ve tek olması gerekmektedir. Ona göre, bir devlet şu şekilde meydana gelir:

“genel gücü kurmanın yolu, bütün kudret ve güçlerini tek bir kişiye veya hepsinin iradesini, oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Bu yapıldığında tek kişilik halinde birleşmiş olan topluluk bir DEVLET, Latince CIVITAS olarak adlandırılır. İşte o ejderhannın veya ölümsüz Tanrı'nın altında barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz o ölümlü Tanrı'nın doğuşu böyle olur”

Akıl ve devrim çağının düşünsel öncüsü olarak görülen John Locke ise “kralların kutsal hakkı” öğretisini kabul etmemekle birlikte, o bunun yerine “insanların doğal hakları” öğretisini geliştirmiştir. Ayrıca onun devrim anlayışı Fransa'nın sol kanat ideolojilerine ve Rus devrimcilerine uzaktır. Onun devrim inancı eşitlikçi, toplumcu devrim anlayıştan uzak, yalnızca insanların temel ve doğal haklarını geri almasının mecbur kılındığı noktada, devrimin gereğine inanan bir anlayıştır. Onun insan hakları anlayışı ise kısaca yaşam, hürriyet ve mülkiyet olarak özetlenebilir (Thomson, 2000: 91–92). Dönemin burjuvazisinin dünya görüşünü ve siyasal görüşlerini sistemleştiren Aydınlanma düşünürü John Locke, bilginin kaynağının doğuştan gelmediğini uzun deneyimler sonucu ortaya çıktığını savunmaktadır. İnsanların uygar toplumlardan önce doğa durumunda bulunduğunu ve bu doğa durumunda doğal yasanın egemen olduğunu iddia eder. Başkalarına zarar vermeme olarak tanımladığı doğal yasanın kaynağını akıldan aldığı ve akla bu kuralları da Tanrının yerleştirdiğini ifade eder. Fakat burada bir çelişkiler yumağı olduğu da ifade edilir. Locke'un iddia ettiği doğal yasanın Tanrı tarafından insan aklına yerleştirildiği varsayımı, yine onun sunduğu tüm bilgilerin kaynağının deneyim olduğu savıyla çürütülebilmektedir. Locke'un siyaset felsefesinde insanların doğa durumunda, bir sözleşme ile uygar topluma geçtiği savı, bu sözleşmenin tarihsel olarak kimin, hangi deneyimden yola çıkarak, hangi tarihsel belgeye dayalı olarak yapıldığının ispatı sorusu ile karşılaşmaktadır (Şenel, 2017: 365–367).

Aristoteles'in hükümet biçimlerini aynen kabul eden Montesquieu, hükümetlerin monarşi, aristokrasi ve demokrasi olarak ayrılabilirliğini belirtir. Ayrıca kendi ayrımıyla zorbalık, krallık ve

cumhuriyet biçiminde bir tasnife de yer vermiştir. Cumhuriyeti aristokratik ve demokratik diye iki kola ayırdı. Zorbalığı hükümdarın sınırsız keyfi yönetimi olarak görürken, krallığı kendi yaptığı kanunlara göre işleri yürüttüğünü belirtir. Cumhuriyetin erdemli ülkelerde bulunabileceğini, monarşinin ise devlete karşı sorumluluk duygusunun yüksek olduğu ülkelerde bulunabileceğini savunmuştur (Mosca, 2013: 202–203). Montesquieu, despotizmin yönetim ilkesinin korku, monarşilerin onur, cumhuriyetlerin ise fazilet olduğunu ifade etmektedir. Cumhuriyet kavramı Montesquieu 'da demokrasi anlamına gelmez. Bu kavramla kastettiği şey en önde gelen değer fazilet olduğu bir toplum türüdür. İyi ahlakta çok yüksek ahlaka tekabül eden bir kavramdır (Thomson, 2000: 103).

Aydınlanma sürecinin diğer bir düşünürü Rousseau ise genel irade kavramı ile kendinden sonraki demokratik ve otoriter sistemlerin ve düşüncelerin oluşumunu etkilemiştir. Özellikle Fransız devriminin, burjuva demokratik düşünürlerini ve otoriter devlet düşüncesini geliştiren Hegel'i etkilediği ifade edilmektedir. Rousseau'nun teorilerinden faydalanarak, genel irade temsilcisi olduğunu ifade eden Lenin ve komünist partisi, Hitler, Mussolini gibi faşist parti temsilcileri onun düşüncelerinden etkilenmiştir. Egemenliğin şartsız, halka ait olduğu düşüncesi de yine Rousseau'dan modern anayasalara geçen bir ilke olarak belirmektedir (Şenel, 2017: 397).

Rousseau vatandaşı olduğu ülkenin dini geleneklerine uyum gösterse de, bu geleneklerin önemli bir bölümünü küçümseyerek bakar ve her çeşit dogmayı kuşku içinde karşılayıp, mantık dışı olarak gördü. "Duygusal deizm" adı verilen bu durum Almanya'da Fransa'dakine göre daha kolay biçimde yayıldı. Rousseau'nun din anlayışı Katolikliğe karşı olup, net olmayan bir Protestan eğilimleri ile Leibniz ve Wolff'un düşünceleriyle yoğrulmuş Alman Protestanlarına daha yakın duruyordu. Kant'ta benzer şekilde Rousseau ile benzer bir tavır sergilemiştir. Rousseau gibi Kant içinde Hristiyanlık ilahi gerçekleri iletmesi nedeniyle sembolik bir değer arz etmekteydi (Hampson, 1991: 137).

Aydınlanma düşünürleri eleştirel bireycilik, özgürlük, bütün insanların eşitliği, hukukun evrenselliği, hoşgörü ve özel mülkiyet hakkı gibi temel değerleri savunmuşlardır. Bunun yanı sıra özellikle, Fransız Aydınlanmasının düşünürleri din, tiranlık ve despotizmle bir mücadeleye girmişlerdir. Dönemin burjuvazisi tarafından da kabul edilen değerlerin, dinsel otoriteden bağımsız olarak insan aklından da çıkarılabileceği inancı yaygındır. Bununla birlikte Aydınlanma dönemi yazarlarına bakıldığında, din hususunda geleneksel Hristiyanlığa ve kiliseye karşı açık bir düşmanlığa giriştiği ve bu konuda birleştikleri görülür. Bazı ansiklopedistlerin Tanrıtanımazlığı, Voltaire'in Yaradancılığı (deizm) ve Rousseau'nun Yaradancılığı (theism) döneme damga vuran durumlardır (Goldmann, 1999: 42–51).

Düşünürler, Ansiklopedi'nin (*Encyclopedie*) Aydınlanma'yı Fransa sınırlarının çok ötesine taşımalarını talep ettiler. Ansiklopedi'nin tanıtım broşürü ve kitapçıkların reklamları, bu esere sahip olan bir kişinin kendisini bilgili biri, bir filozof olarak konumlandırabileceği hususunda alıcılara güvence vermekteydi. Ansiklopedinin birkaç kopyası Ümit Burnu da dahil Afrika'daki yerleşimlere kadar gitti. Thomas Jefferson ve Benjamin Franklin gibi birkaç abone ise ansiklopedinin Amerika'da tanınmasını sağladı. Fransa kralı XVI. Louis'de de ansiklopedinin bir örneği bulunmaktaydı. Kilise karşı çıksa da onun İtalyanca bir baskısı çıktı. İspanya'da ise engizisyon sansürü kitap satıcılarını ve alıcılarını korkutmuş ve Portekiz'de de polisin elinde sadece birkaç kopya bulunmaktaydı. Ansiklopedi ayrıca monarşik otoriteye kapalı biçimde bir meydan okumada gerçekleştirdi. Fransız kraliyet sansürcüleri XV. Louis'e gerçekleştirilen başarısız bir suikasttan sonra 1757'de ansiklopedinin 7. Cildini yasakladılar. 1770'lerde Fransız monarşisi ansiklopediye tekrar hoşgörü sergiledi. Ansiklopedi bu dönem monarşiye tekrar hoşgörü sergiledi. Ansiklopedi bu dönem monarşiye veya kiliseye karşı ideolojik bir tehdit olmaktan çok ticari bir mal olarak görüldü (Merriman, 2018: 364).

Bu dönemde Voltaire gibi Rousseau da herhangi bir kilisenin neye inanılması gerektiğini emredemeyeceği hususunu net bir biçimde savunmuştur. Rousseau bireyin vicdanının eğitilmesi durumuna dikkati çekerek, bunun toplumun geleneklerinden bağımsız olarak gerçekleşmesi gerektiğini ve toplumun sadece üyelerinin ahlaki öncülüğüyle iyiye doğru gelişebileceğini düşünmektedir. Aydınlanma düşüncesini özetleyen Kant ise, salt akıl ve ahlakın kendi alanlarını tanımlamıştır. Kant

aklı ahlaki görev duygusunun kaynağı olarak görürken, Rousseau da benzer biçimde iyi ile kötüyü tanımada aklın öğreticiliğine dikkat çeker (Hampson, 1991: 129–130).

Aydınlanma felsefesinin, toplum ve devlet düşüncesinin temelinde sözleşme ilişkisi bulunmaktadır. Sözleşme unsuruna Hobbes, Locke, Grotius, Diderot ve Rousseau gibi filozoflarda denk gelebiliriz. 18. Yy. Aydınlanması toplum sözleşmesini üyelerinin bağlılığı neticesiyle, devleti kuran bir sözleşme olarak görmektedir. Fakat Rousseau, toplum sözleşmesini bir diğer Aydınlanma değeri olan eşitlik düşüncesi ile bağlamıştır. Rousseau, toplum sözleşmesini, kendilerini genel iradenin altında gören özgür ve eşit bireyler arasındaki bir anlaşma olarak görür (Goldmann, 1999: 37–38). Ayrıca Rousseau, özel iradenin özünün tercihlere, genel iradenin ise eşitliğe meyilli olduğunu söyler. Toplum bağını meydana getiren şeyin de ortak menfaatler olduğunu ve toplumun da buna göre yönetilmesi gerektiğini savunur (Rousseau, 2017: 35).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ortaçağ sürecinde Batı'da siyasal iktidarın meşruiyet kaynağı temelde din olmuştur. Eski Roma döneminde paganist ve panteist toplumsal ve siyasal yapı zaten din/dinler ile iç içe olan bir siyasal düzeni de beraberinde getirmiştir. Hristiyanlıkla birlikte Eski Roma imparatorluğu döneminin kavimler göçü sonrası ikiye ayrılması ve İmparator Constantinus'un devletin dininin Hristiyanlık olduğunu açıklaması ile birlikte İncil kaynaklı “*Bütün iktidarlar Tanrı'dan Gelir*” temelinde oluşturulan siyasal düzenin meşruiyet yapısı bu anlayış üzerine kurulmuştur.

Dolayısıyla bu dönemde meşruluğun temel kaynağı tanrısal, dinsel hale gelmiştir. İtaatin kaynağı, imparatorun otoritesi artık buradan kaynaklanmıştır. Papa I. Gelasius'un iki kılıç kuramı ile dünyevi işlerde imparator, ruhani işlerde kilisenin üstünlüğünü savunmuştur. 10. yüzyıla doğru kilisenin güçlenmesi ile kilisenin imparator üzerinde olduğunu savunan din adamları, ilerleyen süreçte “Atama Tartışması” ismi ile bilinen bir sorunun oluşmasına neden olmuştur.

Pavlus'un “*Bütün iktidarlar Tanrı'dan gelir*” anlayışını, Tanrı'nın bir hükümet olsun istediğini lakin bu hükümet biçimini özgür bir şekilde seçme durumunu insanlara bıraktığını savunan Aquinolu Thomas'ta ise yöneticinin iktidarı sınırsız değildir. Tanrısal kaynaklı kanunlarla sınırlandırıldığını söyler. Bir monarşi savunusu yapan Dante ise tarih felsefesi yoluyla imparatorun Tanrısal kaynaklı egemenliğini meşrulaştırır. 14. yüzyılda papalık seçimi hakkında din adamları arasında yaşanan “Büyük Ayrım” olayı ile kilisenin güncellenmesi konusu gündeme gelmiş. Bu dönem sonrası veba salgını ve feodal sistemdeki yaşanan sorunlar neticesinde monarşiler otoritesini artırmış ve feodal dönem yavaş yavaş sona ermiştir.

14. ve 15. yüzyıllarda “*hümanizma, rönesans, reform ve Aydınlanma*” gibi yeni düşünce akımları ile birlikte dinsel ve ahiret temelli meşruiyet zemini, dünyevî ve bu dünyacı kapitalist bir meşruiyet zeminine doğru evrilmiştir. Coğrafi keşifler ve diğer gelişmeler neticesinde ticaretin ve ekonominin artışı feodal düzende derebeylerinin gücünü yavaş yavaş azaltıp, burjuva olarak nitelendirilen tüccar sınıfının hâkimiyetini sağlamıştır. Dine ve kiliseye dönük feodal toplumsal sistem düzeninden, akli ön planda tutan, eski rejimi eleştiren ve kendi amaç ve istekleri doğrultusunda evrensel bir dünya/din görüşü olarak ortaya çıkan Aydınlanma düşüncesine dönüşen bir siyasal düzen tesis edilmiştir. Netice de Batı'da feodal sistem parçalanmaya sürecine girmiş ve vahiy, gelenek ve otorite meşruiyet temelinden, akıl, bilgi ve birey temelli seküler, kapitalist meşruiyet düzenine doğru bir değişim yaşanmıştır.

Aydınlanma sürecinde evrensel bir ahlak ve din olarak görülen doğal hukuk ve doğal yasalar meşruluk arayışı içerisinde çeşitli filozoflar tarafından da savunulmuştur. Bu süreçte Batıda toplumsal hayatın her alanında sekülerizasyon yaşanırken, yerleşik dinin eleştirisi, aklın ve bilimin temel alındığı yeni inanç ve yeni bir din anlayışının oluşturulma dönemi gerek reform ve gerekse dönemin filozofları yoluyla siyasal iktidarın meşruiyet yapısını değiştirme yönünde adımlar atıldığını göstermiştir. Bilhassa

reform dönemiyle başlayan din alanında Lutherci ve Calvinici düşünce ve inanç yapıları, siyasal alanda ise Machiavelli, Bodin, Hobbes ile devam eden değişim süreci, akıl ve devrim çağının düşünsel öncüsü olarak görülen John Locke'un "kralların kutsal hakkı" doktrinini reddetmesi ve onun yerine "insanların doğal hakları" doktrinini yerleştirmesi bu değişim ve dönüşümün temel noktalarıdır.

Hobbes, Locke, Grotius, Diderot ve Rousseau gibi toplum sözleşmecisi Aydınlanma dönemi filozofları ile Batı siyasal otoritesinin meşruiyet kaynağı dinsel alandan doğal hukuk ve doğal yasalara dayandırılmıştır. Netice itibariyle Batı Avrupa'nın siyasal meşruiyet kaynağı, Ortaçağdaki feodal, dinsel temelden, Rousseau'nun genel irade ve egemenlik düşüncesi temelli yeni devlet modelinin siyasal iktidarının meşruluk kaynağının esasını teşkil etmiştir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. & Köker, L. (2004). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. & Köker, L. (2013). *Tanrı Devletinden Kral Devlete*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Atabay, M. (2004). *Aydınlanma Çağı ve Avrupa*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Cassirer, E. (2005). *Devlet Efsanesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Çetin, H. (2007). *Çağdaş Siyasal Akımlar*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Çetin, H. (2015). Siyasal İktidar ve Meşruiyet. H. Çetin (Ed.), *Siyaset Bilimi kitabı* içinde (s. 66–115). Ankara: Orion Kitabevi.
- Çiğdem, A. (2001). *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertugay, F. (2015). Siyaset. H. Çetin (Ed.), *Siyaset Bilimi kitabı* içinde (s.31–60). Ankara: Orion Kitabevi.
- Goldmann, L. (1999). *Aydınlanma Felsefesi*, (Çev: E. Arslan). Ankara: Doruk Yayınları.
- Hampson, N. (1991). *Aydınlanma Çağı* (Çev: J. Parla). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Hobbes, T. (2007). *De cive, yurttaşlık felsefesinin temelleri*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Hobbes, T. (2012). *Leviathan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Huberman, L. (2009). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla* (Çev: Murat Belge). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kant, I. (1983). *Aydınlanma Nedir (1784)*. Felsefe Yazıları (Çev: N. Bozkurt). İstanbul: Remzi Yayınları.
- Merriman, J. (2018). *Rönesans'tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi* (Çev: Ş. Alpagut). İstanbul: Say Yayınları.
- Mosca, G. (2013). *Siyaset Biliminin Temelleri*. (Çev: H. İlhan). Ankara: Alter Yayıncılık.
- Parkinson, C.N. (1984). *Siyasal Düşüncenin Evrimi*. (Çev: Mehmet Harmancı). İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Perkins, A. (2013). *Siyaset*. Ankara: Liman Kitapları.
- Poggi, G. (2009). *Modern Devletin Gelişimi, Sosyolojik Bir Yaklaşım*. (Çevirenler: Şule Kut ve Binnaz Toprak). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rousseau, J.J. (2017). *Toplum Sözleşmesi*. (Çev: M. Hüseyin Ergül), İstanbul: Erasmus Yayınları.
- Smith, P. (2009). *Rönesans ve Reform Çağı, Bir Sosyal Arka plan Çalışması* (Çev: S. Çağlayan). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şenel, A. (2017). *Siyasal Düşünceler Tarihi, Tarih öncesinde, İlkçağda, Ortaçağda ve Yeniçağ da Toplum ve Siyasal Düşünüş*. Ankara: Dafne Kitap.
- Tannenbaum, D. G. (2017). *Siyasi Düşünce Tarihi*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Thomson, D. (2000). *Siyasi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Tilly, C. (2005). *Avrupa'da Devrimler 1492–1992*. (Çev: Özden Arıkan). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Vural, M. (2011). *Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakarlık*, Ankara: Elis Yayınları.

Etik Beyanı : Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde ÖHÜİİBF Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir.

Bu çalışmada kullanılan veriler, herkesin kullanımına açık şekilde paylaşıldığından ve etik kurul izni gerektiren araştırmalar içerisinde bulunmadığından etik kurul izni alınmamıştır. Bu makale çalışması Fevzi YAHŞI'ye ait doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Teşekkür : Yayın sürecinde katkısı olan hakemlere ve editör kuruluna teşekkür ederiz.

Ethics Statement : The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, ÖHÜİİBF Journal does not have any responsibility and all responsibility belongs to the author (s) of the study.

Since the data used in this study is shared publicly and does not include research requiring ethics committee approval, ethics committee approval has not been obtained. This essay was produced from Fevzi Yahşi's doctoral thesis.

Acknowledgement : We thank the referees and editorial board who contributed to the publishing process.
